

O'ZBEK XALQ BSHIKTO'YI MAROSIMI LINGVOPOETIKASI

Turg'unova Mohinur O'tkirjon qizi
Andijon davlat universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbek xalqining qadimiy marosimlaridan biri bo'lgan beshikto'yining lingvopoetik xususiyatlari tahlil qilinadi. Marosimda ishlatiladigan og'zaki matnlar — alla, duo, tilak, tabrik kabi janrlar poetik qurilishi, leksik-semantik vositalari, fonetik va stilistik usullari orqali ko'rib chiqiladi. Beshikto'y marosimi og'zaki an'analarning saqlanishi va yangi avlodga estetik hamda axloqiy qadriyatlarni yetkazishda muhim vosita ekani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: beshikto'yi, lingvopoetika, xalq og'zaki ijodi, alla, tilak, estetik qadriyatlar, O'zbek marosimlari, leksik-stilistik tahlil

Kirish. O'zbek xalqining qadimiy urf-odatlar va marosimlari asrlar davomida xalqning madaniyati, dunyoqarashi, ijtimoiy hayoti va badiiy tafakkurining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Shu an'anaviy qadriyatlar ichida beshikto'yi marosimi alohida o'rin egallaydi. Bu marosim bolaning hayotidagi ilk ijtimoiy voqea sifatida nafaqat biologik tug'ilish, balki ijtimoiy dunyoga kirib kelishini ramziy ma'noda ifodalaydi. Beshikto'y — bu bolaning jamiyatga tan olinishidir, uni tabarruk "beshik" bilan bog'lash orqali avlodlar davomiyligi, milliylik va oilaviy birlik g'oyalari mustahkamlanadi. Odatda beshikto'yi bola tug'ilganidan keyin 5-10 kun o'tib, onaning sog'lig'i tiklangach o'tkaziladi. Marosimning asosiy mazmuni — bolani ilk marta beshikka qo'yish, bu jarayonda esa qadimiy an'analas asosida o'ziga xos urf-odatlar, rasm-rusumlar, qo'shiqlar, tilaklar, duo va tabriklar ijro etiladi. Ayniqsa, ayollar og'zaki ijodiga mansub bo'lgan alla, tilak, beshik qo'shiqlari bu marosimning poetik va estetik jihatlarini yoritadi. Ushbu marosim og'zaki nutq vositalari bilan boyib, tilning estetik imkoniyatlari orqali xalq tafakkurining badiiy ifodasiga aylanadi.

Marosim davomida aytiladigan nutqiy namunalarda xalq tilining nozik qirralari, obrazlilik, musiqiylik, qofiyaviylik, ma'no ifodasining chuqurligi, duochilik va niyatlilik kabi xususiyatlar yaqqol namoyon bo'ladi. Aynan shu jihatlar lingvopoetik tahlil vositasida o'rganiladi. Lingvopoetika tili va poetik ifoda vositalari o'rtasidagi aloqani, ularning estetik va semantik yukini tahlil qilishga imkon beradi. Beshikto'yi matnlarining tahlili orqali xalqning bola haqidagi orzu-umidlari, axloqiy qarashlari, madaniy qadriyatlari va estetik mezonlari yuzaga chiqadi. Ushbu maqolada beshikto'y marosimi doirasida aytiladigan og'zaki matnlarning til vositalari, poetik tuzilishi, fonetik va semantik xususiyatlari lingvopoetik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, bu marosimning xalq madaniyati va og'zaki ijodi tizimidagi o'rni, uning estetik va axloqiy vazifalari yoritiladi.

Beshikto‘yi — an‘ana va marosim. Beshikto‘yi odatda bola tug‘ilganidan 5–10 kun o‘tgach, onaning salomatligi tiklangach o‘tkaziladi. Marosimda yaqin qarindoshlar, qo‘ni-qo‘shnilar, ayniqsa ayollar jam bo‘lishadi. Asosiy e‘tibor bolani birinchi marta beshikka qo‘yish jarayoniga va unga atalgan tilak, duo va marosim qo‘shiqlariga qaratiladi.

Beshikto‘y marosimida aytiladigan matnlar, ayniqsa, alla, tilaklar, tabriklar poetik ifodaga boy bo‘lib, quyidagi lingvistik va poetik xususiyatlarga ega:

1. Fonetik vositalar: allalarda takror, ohangdorlik, unli tovushlar uyg‘unligi bilan musiqiylik hosil qilinadi.

o Masalan: Alla qildim allani, oq yorganing qallani ...

2. Leksik vositalar: xalq tiliga xos qadimiy, samimiy, sofdil so‘zlar ishlatiladi. “Ko‘ngil”, “yorug‘”, “baraka”, “saodat” kabi so‘zlar marosimga ijobiy ma‘no beradi.

3. Ma‘nodagi obrazlilik: metafora, epitet, taqqoslashlar orqali bolaning kelajagi yoritiladi.

o Masalan: O‘g‘lonim yo‘lbars bo‘lsin, qizim quyoshdek porlasin.

4. Pragmatik jihatlar: bu matnlar faqat estetik emas, balki ijtimoiy-psixologik funktsiyani ham bajaradi — onani ruhlantiradi, bolaning hayotiga yaxshilik tilaydi.

Adabiyot tahlili. O‘zbek xalqining marosim folklorini, xususan beshikto‘yi bilan bog‘liq og‘zaki ijodiy matnlarni o‘rganish so‘nggi yillarda folklorshunoslik, madaniyatshunoslik va lingvistika fanlarida alohida yo‘nalish sifatida shakllanmoqda.

Tadqiqotda foydalanilgan adabiyotlar quyidagi asosiy yo‘nalishlarda guruhlanadi. Mazkur yo‘nalishga oid adabiyotlar beshikto‘yi marosimi va boshqa an‘anaviy to‘y marosimlarining mazmun-mohiyatini, ularning jamiyatdagi o‘rni va tarixiy ildizlarini o‘rganishga qaratilgan.

• Yo‘ldoshev M. (2000). “Oy oldida bir yulduz” nomli asarida O‘zbek xalq marosim qo‘shiqlari, xususan, beshik to‘yi allalari, tabriklar va duo-matnlarning estetik xususiyatlari tahlil qilingan. Asarda poetik qurilma, qofiyaviylik, leksik boylik, metafora va obrazlar tizimi haqida atroflicha mulohaza yuritiladi.

• Imomnazarova S. X. va Mirzayeva Sh. K. (2022) tomonidan yozilgan maqolada xalq dostonlarida to‘y marosimlarining aks etishi, jumladan “beshik kerti”, “ro‘mol bog‘lash”, “makiyon sovchi” kabi udumlar va ular bilan bog‘liq og‘zaki matnlar tahlil qilingan. Ushbu ish folklor matnlarida marosimlarning ramziy ifodasini ochishga xizmat qiladi.

Beshikto‘yi matnlarining lingvopoetik xususiyatlarini chuqur anglash uchun poetika, stilistika, semantika va fonetika sohalaridagi tadqiqotlar asos bo‘ldi.

• Sazakova O. A. qizi va Sharipov M. (2022) o‘z maqolalarida beshik to‘yi marosimi tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Mualliflar og‘zaki matnlar tarkibidagi ijobiy semantika, dua-formulalar, baraka va ezgulik tilovlari, ularning sintaktik tuzilishi va emotsional yukiga alohida e‘tibor qaratadi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

- Kasimova Z. F. (2024) o‘z maqolasida beshik to‘yining folklor kontekstidagi o‘rni, uning boshqa xalqlardagi o‘xshash marosimlar bilan qiyosiy tahlilini taklif etadi. U beshikto‘yi matnlarining mifologik ildizlari, ramziy belgilar va rituallarning semiotik mazmunini yoritishga intiladi.

Ba‘zi adabiyotlar beshikto‘y marosimini ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida talqin etadi. Marosimlar orqali xalqning ijtimoiy tuzilishi, qadriyat tizimi, gender rollari, avlodlar bog‘liqligi kabi omillar tadqiq qilinadi.

- Bu jihatdan beshik, ona, bola, duochilik, qo‘shiq va marosim tilining o‘zaro munosabati antropologik nuqtai nazardan ham izohlanmoqda. Matnlarda xalq ongidagi “muqaddas ona” timsoli, “duo” va “alla” orqali beriladigan axloqiy saboqlar o‘rganiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, beshikto‘yi marosimi nafaqat xalq hayotining ajralmas bo‘lagi, balki til, estetik tafakkur va badiiy ijodning to‘laqonli namunasidir. Ushbu marosimni lingvopoetik tahlil qilish orqali O‘zbek xalqining dunyoqarashi, orzu-umidlari va madaniy qarashlarini aks ettiruvchi boy ma’naviy qatlamlar ochiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu ilmiy maqola O‘zbek xalqining beshikto‘yi marosimida qo‘llaniladigan og‘zaki matnlar — alla, tilak, duo, tabrik va marosim qo‘shiqlari — lingvopoetik jihatdan tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda madaniyatshunoslik, lingvistik, folklorshunoslik, hamda semiotik yondashuvlar uyg‘unlikda qo‘llanildi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi:

- Deskriptiv (tasviriy) usul: Marosimda ishlatiladigan og‘zaki matnlar yozma shaklga keltirilib, ularning umumiy strukturasi va mazmuni tavsiflandi.
- Lingvistik tahlil: Alla, duo va tilaklarning leksik-semantik tarkibi, fonetik xususiyatlari, morfologik shakllanishi va sintaktik tuzilmalari o‘rganildi.
- Poetik tahlil: Matnlarning qofiyaviylik, ritmik qurilishi, obrazlilik va estetik jihatlari tahlil qilindi.
- Komparativ (taqqoslash) usul: Beshikto‘yi marosimi va unga oid matnlar boshqa xalq marosimlari bilan taqqoslandi.
- Semiotik yondashuv: Beshik, alla, duo kabi marosim belgilarining ramziy (simvolik) ma’nolari ochib berildi.

Mazkur tadqiqot O‘zbek xalqining beshikto‘yi marosimini ilk bor lingvopoetik yondashuv asosida tahlil qilishga urinish bo‘lib, unda marosim doirasidagi og‘zaki ijodiy matnlarning til, badiiylik va estetik tuzilishi chuqur yoritiladi. Shuningdek, bu tadqiqot milliy an‘analarni til va badiiy tafakkur prizmasida o‘rganishga yo‘naltirilgani bilan dolzarb hisoblanadi. Beshikto‘yi matnlarida xalq hayoti, turmush tarziga xos unsurlar, orzu-umidlar, bola kelajagiga nisbatan niyat va duolar o‘z ifodasini topgan. Shu bilan birga, bu marosim matnlari orqali o‘zbek xalqining madaniy xotirasi, an‘anaviy tafakkuri va badiiy-estetik qarashlari avloddan-avlodga uzatilmoqda. Ushbu tadqiqot beshikto‘yi marosimini lingvopoetik nuqtai nazardan o‘rganish orqali xalq

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

ijodining badiiy mohiyatini chuqurroq anglash, milliy qadriyatlarni til orqali tahlil qilish imkonini berdi. Kelgusida bu boradagi izlanishlar xalq marosimlarining boshqa janrlariga nisbatan ham lingvopoetik tahlil metodikasini qo'llash, shuningdek, zamonaviy estetik mezonlar bilan qiyosiy o'rganishga xizmat qilishi mumkin.

Xulosa. O'zbek xalqining beshikto'yi marosimi xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va sermazmun janrlaridan biri bo'lib, unda xalqning estetik dunyoqarashi, ijtimoiy qadriyatlari va milliy tafakkuri mujassam etilgan. Ushbu marosim davomida ijro etiladigan alla, duo, tilak, tabrik kabi og'zaki matnlar nafaqat axborot vositasi, balki estetik va emotsional yuklama tashuvchi poetik birlik sifatida ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, beshikto'yi marosimida qo'llaniladigan nutqiy ifodalar:

- o'ziga xos fonetik va leksik xususiyatlarga ega ekanligi,
- qofiyadorlik, ritmika, obrazlilik, ijobiy semantika orqali poetik tuzilishga ega bo'lishi,
- ona tilining musiqiy imkoniyatlari bilan uyg'un holda bolaning ruhiy olamini shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sazakova, O. A. qizi, & Sharipov, M. (2022). O'zbek xalqining o'ziga xos urf-odatları (Beshik to'yi marosimi misolida). International Conference on Learning and Teaching, 1(6), 293–296. <https://researchedu.org/index.php/iclt/article/view/2556>
2. Kasimova, Z. F. (2024). Beshik to'yi marosimi folklorining o'rganilishiga doir. International Journal of Education, Social Science & Humanities, 12(4). <https://farspublishers.com/index.php/fars/article/view/286>
3. Imomnazarova, S. X., & Mirzayeva, Sh. K. qizi. (2022). Xalq dostonlarida to'y marosimi va udumlarning aks etishi. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. <https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/view/1342>
4. Yo'ldoshev, M. (2000). Oy oldida bir yulduz: O'zbek xalq marosim qo'shiqlari. Toshkent: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.

